

Голові разової спеціалізованої вченої
ради ДФ 20 051.124
доктору юридичних наук, професору,
професору кафедри цивільного права
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
Зеліско Аллі Володимирівні

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидатки юридичних наук, доцентки Банасевич Ірини Іванівни
на дисертацію Блаженко Тетяни Володимирівни
«Правовий статус незалежного члена (незалежного невиконавчого директора)
наглядової ради (ради директорів) в акціонерному товаристві», поданої на
здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю
081 «Право»**

Актуальність дисертаційного дослідження обумовлена процесами реформування національного цивільного законодавства, передусім йдеться про перегляд усталених нормативних підходів до низки інститутів корпоративного права, адже основною метою законодавства про акціонерні товариства є забезпечення належного балансу інтересів між усіма учасниками корпоративних відносин. Додаткової актуальності тематиці дослідження надають положення міжнародних документів з уніфікації норм матеріального приватного права, розвиток досліджуваної проблематики на рівні *acquis* ЄС, практика національних судів.

Із наведених причин впливає необхідність глибокого аналізу та наукового вивчення цілої низки питань щодо відносин корпоративного управління, серед яких особливе місце належить проблематиці визначення правового статусу посадових осіб органів управління корпоративних організацій. Вказане обумовлює актуальність обраної теми дисертаційного дослідження Блаженко Т.В.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної роботи корелюється з темами науково-дослідної роботи «Правові проблеми здійснення майнових та особистих немайнових прав в умовах ринкової економіки» (номер державної реєстрації 0110U001557) та «Шляхи удосконалення способів захисту прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб в умовах проведення судової реформи в Україні» (номер державної реєстрації 0110U006559).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна. Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені в дисертації, мають достатній ступінь обґрунтованості, що засвідчує опрацювання дисертанткою в повній мірі відповідного емпіричного матеріалу, нормативно-правових актів України, судової практики, наукових праць як українських, так і зарубіжних вчених. Ґрунтовною є методологічна основа дослідження

Т.В. Блаженко, яка вміло використовує широкий спектр загальнонаукових та спеціальних методів пізнання правових явищ, зокрема, історико-правовий, формально-юридичний, діалектичний, догматичний, порівняльно-правовий тощо. Варто також відмітити, що для утвердження необхідного рівня наукової новизни дисертації інформаційною та емпіричною базою дослідження стали судові рішення з окремих справ.

Дисертаційне дослідження базується на комплексному, системному підході, характеризується відповідним рівнем наукових узагальнень. Фундаментальність та комплексність роботи виявляється у всебічному та поступовому вивченні дисертанткою предмету дослідження. Таким чином, емпіричний матеріал дослідження характеризується належним рівнем репрезентативності, що позитивно вплинуло на обґрунтованість та достовірність наукових положень, рекомендацій та висновків проведеного дослідження.

Дисертація Т.В. Блаженко за своїм оформленням відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами). Структура дисертації відповідає логіці поставлених завдань, об'єкту та предмету дослідження та складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Всі розділи та підрозділи за своїм змістом і висновками, перспективами подальшого дослідження і використання для розвитку доктрини цивільного права у цій сфері слід назвати вагомими і вдало викладеними, що дозволило простежити процес втілення ідей і думок автора в тексті наукової роботи, виділити найбільш обґрунтовані позиції, а також питання, які потребують подальшого доктринального дослідження.

Ознайомлення з текстом дисертаційного дослідження дає підстави для висновку, що текст дисертації в повному обсязі відповідає меті дослідження, а поставлені завдання авторкою успішно виконані.

У дисертації Т.В. Блаженко на підставі проведеного системного наукового дослідження висунуто і обґрунтовано низку наукових ідей та теоретично-практичних конструкцій, сукупність і достатній рівень розробки яких дозволяють кваліфікувати цю працю як завершене наукове самостійне дослідження.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів, що виносяться на захист, полягає в тому, що дисертаційна робота є першим у вітчизняній цивілістичній науці системним комплексним дослідженням правового статусу незалежного члена (незалежного невиконавчого директора) наглядової ради (ради директорів) в акціонерному товаристві.

Стосовно багатьох проблем авторка висловлює власну обґрунтовану точку зору, наводить додаткові аргументи на користь вже висловлених в юридичній літературі поглядів учених та практиків, до наукових концепцій яких вона схиляється, а також вдається до обґрунтованої критики тих підходів дослідників, які, на її думку, є спірними.

Заслугує на увагу та підтримку п.1 наукової новизни, в якому обґрунтовуються принципи участі незалежних членів наглядової ради (ради директорів) в корпоративному управлінні шляхом поділу їх на: 1) організаційні: а) принцип особистої участі; б) принцип незалежності; в) принцип колегіальності; г) принцип заборони суміщення посад; д) принцип часткової зайнятості; е) принцип строковості повноважень; є) принцип гендерної рівності; та 2) функціональні: а) принцип добросовісності; б) принцип професійності; в) принцип лояльності (принцип заборони конфлікту інтересів); г) принцип балансу публічних та приватних інтересів. Позитивно сприймається також пропозиція авторки щодо закріплення принципу гендерної рівності в корпоративному управлінні, зміст якого полягає в забезпеченні паритетної участі жінок та чоловіків в органах корпоративного управління АТ, створенні рівних умов для реалізації прав та виконання обов'язків в корпоративному управлінні незалежно від статі з метою уникнення гендерного дисбалансу (п. 3 наукової новизни).

Авторкою удосконалено розуміння категорії «незалежності» члена (невиконавчого директора) наглядової ради (ради директорів) як здатності до об'єктивної оцінки діяльності АТ та прийняття неупереджених, самостійних рішень в корпоративному управлінні, спрямованих на досягнення балансу інтересів заінтересованих осіб (п.9 наукової новизни, с. 23 дисертації).

Заслугують також на увагу запропоновані у п. 10 наукової новизни критерії незалежності члена наглядової ради (ради директорів) шляхом виділення таких, як: 1) ступінь споріднення; 2) неможливість участі в аудиторській фірмі, що надавала аудиторські послуги товариству; 3) неперебування на посаді директора іншого товариства, в якому посадові особи АТ є членами наглядової ради (ради директорів).

Серед положень, які набули подальшого розвитку, слід виділити авторський підхід щодо доцільності обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності незалежних членів (незалежних невиконавчих директорів) для АТ приватної форми власності як гарантії їх діяльності (п. 13 наукової новизни, підрозділ 3.2. дисертації). Заслугує на увагу також розвиток теоретичного положення щодо процедури припинення повноважень члена наглядової ради шляхом виділення спеціального порядку, який на відміну від загального застосовується лише до незалежних членів наглядової ради (ради директорів) та реалізується не загальними зборами акціонерів АТ, а за рішенням суду на підставі позову акціонера (п. 14 наукової новизни, с. 24 дисертації).

Висвітлений вище перелік положень не вичерпує наукових положень, які розкривають наукову новизну дисертаційного дослідження Блаженко Тетяни Володимирівни, але дає можливість сформулювати бачення авторки щодо окремих аспектів роботи та її уявлення щодо перспектив розвитку та удосконалення правового регулювання корпоративного управління, зокрема статусу незалежного члена (незалежного невиконавчого директора) наглядової ради (ради директорів) в акціонерному товаристві.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження Блаженко Т.В. полягає в тому, що викладені в дослідженні положення, висновки можуть бути використані у науково-дослідній роботі для подальших наукових розробок правового статусу незалежного члена (незалежного невиконавчого директора) наглядової ради (ради директорів) в акціонерному товаристві; у правотворчості – з метою застосування отриманих результатів для удосконалення чинних законодавчих актів, які регулюють корпоративні відносини; у навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право України», «Корпоративне право України», «Акціонерне право України», «Корпоративне управління», а також спеціальних дисциплін цивільно-правового циклу.

Характеристика основних положень роботи. Дисертаційна робота є логічною за своєю структурою та відповідає вимогам щодо обсягу, який зумовлений метою й завданнями дослідження.

У **Розділі 1 «Загальнотеоретична характеристика інституту незалежного члена (незалежного виконавчого директора) наглядової ради (ради директорів)»** проведено аналіз поняття та визначено роль даного інституту в корпоративному управлінні, здійснено характеристику нормативного забезпечення правового становища незалежного члена наглядової ради (ради директорів) за кордоном, з'ясовано причини зародження та особливості розвитку інституту незалежного директора в Україні та в світі. Авторка доходить обґрунтованого висновку про те, що є декілька причин запровадження інституту незалежних членів (незалежних невиконавчих директорів) наглядової ради (ради директорів): 1) захист прав міноритарних інвесторів в Україні; 2) конвергенція правових систем (континентальної та англо-американської) у сфері корпоративного управління; 3) необхідність виконання вимог Договору про асоціацію між Україною та ЄС у сфері корпоративного управління; 4) впровадження більш високих вимог для ПАТ, акції яких включено до біржового реєстру, з метою мінімізації ризиків неплатоспроможності, зловживання службовим становищем тощо. (стор. 41).

Доцільно звернути увагу на авторське бачення поняття «незалежний директор»: «Незалежний член (незалежний невиконавчий директор) – це фізична особа, яка відповідає критеріям незалежності, встановлених законом та актами локальної правотворчості, володіє, як правило, фаховими знаннями та досвідом у сфері діяльності товариства та обрана членом наглядової ради (ради директорів) товариства» (стор. 56).

Розділ 2 «Участь незалежного члена (незалежного невиконавчого директора) в корпоративному управлінні» охоплює три підрозділи, які присвячені критеріям незалежності незалежного члена (незалежного невиконавчого директора), порядку обрання та звільнення, а також особливості його участі в корпоративному управлінні.

Викликає науковий інтерес та схвалення висновки про те, що заборона обіймати посаду особам, які раніше співпрацювали з іноземними чи міжнародними неурядовими організаціями, квотування чи будь-яке інше обмеження за критерієм громадянства або

вимога стосовно повної відсутності іноземних громадян серед незалежних членів наглядової ради (ради директорів) суперечить засадам вітчизняного корпоративного управління та негативно впливатиме на вихід цих підприємств на іноземні ринки, їх інтеграцію в світову економічну спільноту та в цілому зашкодить ефективному корпоративному управлінню АТ (стор. 111-112).

Доцільно звернути увагу на проведений авторкою аналіз процедури припинення повноважень незалежного члена наглядової ради (ради директорів) й виокремлення загальних та спеціальних підстави припинення повноважень, а також загального та спеціального порядку припинення повноважень. Загальний порядок та підстави застосовуються до всіх членів наглядової ради (ради директорів). Спеціальний порядок застосовується лише щодо незалежних директорів та реалізується не загальними зборами акціонерів АТ, а за рішенням суду на підставі позову акціонера (стор. 129).

Варто підтримати запропоновану у дисертаційному дослідженні систематизацію вимог, що ставляться до незалежних членів (незалежних невиконавчих директорів) наглядової ради (ради директорів) за різними критеріями, зокрема в залежності від темпоральної дії, залежно від методу правового регулювання, за юридичною силою акту, в якому вони закріплені, за критерієм наявності/відсутності передумов (стор. 117-118).

Викликає науковий інтерес та схвалення висновки про те, що незалежний директор зобов'язаний брати участь у голосуванні на засіданнях наглядової ради (ради директорів) з усіх питань, що відносяться до її компетенції. Основними (та одночасно обов'язковими хоча б для одного з їх загальної кількості) напрямками участі незалежного директора в управлінні товариством є: 1) формування стратегії АТ; 2) контроль за оплатою праці; 3) ризик-менеджмент; 4) моніторинг ефективності наглядової ради (ради директорів); 5) аудит; 6) оцінка діяльності товариства (стор. 136-137).

У Розділі 3 «Цивільно-правова відповідальність незалежного члена (незалежного невиконавчого директора)» дисертанткою системно розглянуто поняття та підстави цивільно-правової відповідальності незалежного члена (незалежного невиконавчого директора), а також страхування цивільно-правової відповідальності як механізм відшкодування збитків. Доцільно звернути увагу на важливу думку авторки про те, що незалежний директор є суб'єктом фідучіарних обов'язків і зобов'язаний здійснювати покладені на нього обов'язки сумлінно, уникаючи конфлікту інтересів, діяти лише в інтересах компанії та її акціонерів та дотримуватися принципу лояльності щодо компанії (стор. 163, 190).

На підтримку заслуговують пропозиції дисертантки щодо внесення змін та вдосконалення чинного законодавства України (стор. 191-192).

Дисертаційне дослідження Т.В. Блаженко підкреслює, що робота містить результати її особистих досліджень. Висновки, пропозиції та рекомендації, у тому числі й ті, що характеризують наукову новизну, одержані авторкою особисто.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело (список використаних джерел складає 265 найменувань). Варто також відзначити опрацьовану авторкою судову практику та джерела іноземною мовою, що одночасно підкреслює достовірність зроблених висновків, а також складність проведеного нею дослідження.

Дисертаційне дослідження Т.В. Блаженко містить посилання на згадані авторкою у тексті джерела інформації в разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; авторкою дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано повну й достовірну інформацію про результати наукової діяльності, а також використані методики дослідження.

Повнота викладу положень дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Детальне ознайомлення з текстом дисертаційного дослідження Т.В. Блаженко та опублікованими працями за темою дисертації надає можливість зробити висновок, що основні результати дисертаційного дослідження викладено у 10 наукових публікаціях, з яких: 5 наукових статей у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України з юридичних наук, 5 тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, містить власні авторські висновки і практичні рекомендації. Викладені в дисертації наукові результати отримано здобувачкою особисто.

За результатами аналізу тексту дисертації та публікацій не виявлено ознак академічного плагіату, елементів фальсифікації. Авторка використовує посилання на свої наукові публікації, дослідження інших науковців, нормативні документи та інші джерела, що свідчить про відсутність порушення авторкою вимог академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи в цілому дисертаційне дослідження Тетяни Володимирівни Блаженко на тему «Правовий статус незалежного члена (незалежного невиконавчого директора) наглядової ради (ради директорів) в акціонерному товаристві», варто зазначити, що окремі його положення є спірними і надають підґрунтя для подальшої наукової дискусії або потребують додаткової аргументації під час публічного захисту дисертації.

1) На стор. 98 дисертантка веде мову про дискреційність повноважень наглядової ради. Однак даний термін («дискреція», «дискреційність повноважень») в теорії права переважно вживається в контексті судового розсуду, судоустрою та судового провадження та відсутній в науковій літературі у сфері корпоративного управління.

Постає питання в обґрунтованості використання дисертанткою термінології іншої галузі права (судоустрій, процесуальне право) до правовідносин у сфері корпоративних правовідносин та корпоративного управління.

2) Підтримуючи загалом ідею дисертантки щодо застосування механізму страхування цивільно-правової відповідальності незалежних директорів (незалежних виконавчих директорів) наглядової ради в акціонерному товаристві за збитки завдані самому товариству та його кредиторам (підрозділ 3.2. дисертації), слід звернути увагу на її пропозицію змін до законодавства, зокрема авторка пропонує доповнити статтю 90 Закону України «Про акціонерні товариства» частиною 5 такого змісту: «5. *Акціонерне товариство зобов'язане укласти договір страхування відповідальності незалежних членів (незалежних невиконавчих директорів) за збитки, завдані їхніми діями (бездіяльністю) під час виконання ними своїх повноважень*». Таким чином, дисертантка пропонує покласти на суб'єкта приватного права обов'язок вступу в договірні правовідносини.

Така пропозиція потребує додаткової аргументації під час публічного захисту, зокрема в частині її кореляції з такими принципами цивільного права, як принцип свободи договору (п. 3 ст. 3 ЦК України) та принцип свободи підприємницької діяльності (п. 4 ст. 3 ЦК України).

Проте, висловлені зауваження не торкаються концептуальних положень дисертаційного дослідження, у своїй більшості стосуються дискусійних проблем, не применшують належного рівня дослідження і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи та на її наукову і практичну цінність.

Загальний висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертаційна робота виконана на достатньо високому теоретичному рівні, її текст відповідає вимогам щодо логічної послідовності викладення матеріалу. Зроблені авторкою висновки отримали необхідну і достатню теоретичну аргументацію та є методологічно обґрунтованими.

У дисертації сформовано теоретичні положення, які відображають особливості правового статусу незалежного члена (незалежного невиконавчого директора) наглядової ради (ради директорів) в акціонерному товаристві, та внесено пропозиції з удосконалення чинного законодавства України, що свідчить про нове вирішення авторкою відповідного наукового завдання.

За своїм змістом і загальною спрямованістю дисертаційне дослідження Т. В. Блаженко відповідає обраній нею спеціальності 081 «Право», робота пройшла належну апробацію. Дисертація є самостійною завершеною науковою працею, в якій відсутні порушення академічної доброчесності. Оформлення дисертації в цілому відповідає встановленим вимогам.

Керуючись викладеним вище, вважаю, що дисертація Блаженко Тетяни Володимирівни на тему «Правовий статус незалежного члена (незалежного невиконавчого директора) наглядової ради (ради директорів) в акціонерному товаристві» за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів, повнотою опублікування матеріалів

дисертації у наукових фахових виданнях відповідає спеціальності 081 «Право», вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р.), а її авторка – Блаженко Тетяна Володимирівна заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Ірина БАНАСЕВИЧ